

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

3

VIII

**VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1960**

O B S A H

STÚDIE

Ján Mjartan, Úvodom — — — — —	385
Vilém Pražák, Nejnaléhavější úkol dneška — celostátní průzkum naší lidové architektury — — — — —	389
Ján Mjartan, Novšie príspevky k výskumu juhoslovenského domu — — —	400
Štefan Mruškovič, Príspevok k štúdiu ľudových poľnohospodárskych stavieb na Záhorí — — — — —	431
Soňa Švecová, Stavby s prístennými stĺpmi na západnom Slovensku — — —	468
Josef Scheybal, K některým otázkám patrového stavitelství na Slovensku — —	494

ROZHLADY

Ester Plicková, Národopisné múzeá v prírode v Nórsku — — — — —	502
--	-----

RECENZIE A REFERÁTY

J. Vydra, Ľudová architektúra na Slovensku (Soňa Švecová) — — — — —	521
E. Э. Blomkvist, Kresťanskije postrojki Russkich, Ukrainev i Belorusov (Ján Mjartan) — — — — —	523
A magyar falu építészet (Michal Markuš) — — — — —	527

C O Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ

Ян Мяртан, Вступление — — — — —	385
Вилем Пражак, Самая настойчивая задача современности — общегосударственное обследование нашей народной архитектуры — — — — —	389
Ян Мяртан, Новые dodatki k исследованию южнословацкого дома — — —	400
Штефан Мрушковиц, К изучению народных сельскохозяйственных строок	431
Соња Швецова, Постройки с опорными колонками в западной Словакии	468
Йозеф Шейбал, К некоторым вопросам этажного строительства в Словакии	494

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ — — — — —	521
-------------------------------	-----

I N H A L T

STUDIEN

Ján Mjartan, Einleitungsartikel — — — — —	385
Vilém Pražák, Dringlichste Aufgabe von heute — ganzstaatliche Forschung unserer Volksarchitektur — — — — —	389
Ján Mjartan, Neuere Beiträge zur Forschung des südslovakischen Hauses — —	400
Štefan Mruškovič, Beitrag zum Studium von landwirtschaftlichen Volksbauten in Záhorie — — — — —	431
Soňa Švecová, Umgebäudebauten in der Westslowakei — — — — —	468
Josef Scheybal, Zu einigen Fragen des Stockwerk-Bauwesens in der Slowakei —	494

RUNDSCHAU

Ester Plicková, Volkkundliche Naturmuseen in Norwegen — — — — —	502
---	-----

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

J. Vydra, Ľudová architektúra — Volksarchitektur (Soňa Švecová) — — —	521
E. Э. Blomkvist, Kresťanskije postrojki Russkich, Ukrainev i Belorusov (Ján Mjartan) — — — — —	523
A magyar falu építészet (Michal Markuš) — — — — —	527

Na 1. strane obálky: Východná č. 390, 391, 382, roľnícke domy, XIX. stor. Foto J. Kanka.

ÚVODOM

Toto číslo Slovenského národopisu sme zamerali na jeden úsek kultúry nášho ľudu, na problematiku ľudového staviteľstva a bývania. Potrebu vydať takéto monotematické číslo si vynucujú okolnosti, ktoré sa na tomto úseku našej ľudovej kultúry v súčasnosti odohrávajú. Budovanie socializmu v našej vlasti, víťazstvo socialistických výrobných vzťahov a formovanie sa novej socialistickej spoločnosti podstatne sa dotýka celej našej ľudovej kultúry. No nie naraz ani v rovnakej miere. Kým v oblasti ľudovej viery a svetonáhľadu ide vývin pomalšie, staré ideologické prežitky sa ťažšie a pomalšie prekonávajú a odstraňujú, v spoločenskom (rodinnom a verejnom) živote je postup rýchlejší. Vytvára sa nový socialistický pomer medzi ľuďmi a padajú staré spoločenské predsudky, ktoré boli založené na rozmanitých starých príbuzenských zväzkoch a pracovných záväzkoch a pre svoj retardačný charakter boli brzdami pokroku. No najväčšie zmeny a najrýchlejším tempom sa odohrávajú v kultúre hmotnej, ľudovej strave, odeve a bývaní.

Už viac ráz a na rozličných miestach sa konštatoval revolučný proces, ktorý v týchto rokoch prebieha na našich dedinách pri individuálnej výstavbe rodinných domkov. Doteraz nevídaným tempom sa odstraňujú staré domy a budujú sa nové, a to niekde v takom množstve, že vznikajú celé nové štvrte, často rozsiahlejšie ako pôvodná dedina. Je takmer nevyhnutné, že pri výstavbe v takomto tempe často padnú za obeť aj staré a vzácne objekty, ktoré sú cennými dokladmi pre dejiny nášho ľudového staviteľstva, ľudovej technológie a spôsobu bývania, a tak aj dokumentmi našej národnej kultúry a kultúrnej histórie vôbec. Ich záchrana, či už na mieste a či v osobitných múzeách ľudovej architektúry v prírode — v skanzenoch —, nie je zabezpečená, akokoľvek sa o to usilujeme. Preto i teraz touto cestou, vydávaním osobitne na ľudovú architektúru zameraného čísla nášho časopisu, upozorňujeme na tento vážne ohrozený úsek našej ľudovej kultúry. Pravda, najlepšie by bolo urýchlene a marxistickou metódou preskúmať, presne opísať a dokumentárne zachytiť všetky vzácne objekty ľudového staviteľstva, ako to navrhuje aj ďalší tu uverejnený článok doc. Viliama Pražáka. Výsledok takto široko a dôkladne založenej akcie by priniesol bohatú dokumentáciu, ktorá, vypublikovaná v zborníkoch alebo v monografiách, by poslúžila

jednak pre ciele vedeckého výskumu, jednak aj pre potreby pamiatkárskej ochrany. Týmto by sa splnila jedna zo závažných úloh, ktorú československý národopis sleduje výskumom ľudovej architektúry.

Národopis ako spoločenská veda nemôže sa však zameriavať len na dokumentáciu tradičného, na minulosť, ale v prvom rade musí pomáhať aj pri budovaní prítomnosti a musí mať program aj pre perspektívy do budúcnosti. Tešíme sa z mohutnej výstavby našej vlasti a v tom aj z novej výstavby našej dediny. Sme však presvedčení, že *pre zdravý rast a usmernenie nového veľký význam má aj poznanie tradičného*. Sme toho náhľadu, že konkrétne pri široko rozvinutej individuálnej výstavbe na našich dedinách a pri snahe všestranne zvýšiť u nás kultúru bývania malo by sa prizeráť na zložky ľudovej architektúry, ktoré sú progresívne, pokrokové. Je iste cenným poznatkom, ktorý by sa mal aj prakticky viac využívať, ako ľud pozná miestne materiály, ako ich používa, spracúva, stvárňuje a aj kombinuje pri stavbe obytného domu alebo hospodárskych priestorov a ako nimi docieľuje pre príslušnú oblasť potrebnú a pre žiadaný účel dostatočnú tepelnú izoláciu a ochranu. Ľudové praktiky a skúsenosti pri spracúvaní a použití domácich surovín by sa mali v hojnejšej miere uplatňovať najmä pri výstavbe hospodárskych objektov pre JRD. Hlavne tento sektor by sa mal odpútať od takrečeno banálnej šablóny stavať z pálených tehál, a to len preto, lebo až sem sa dospelo za rozvoja kapitalizmu v poľnohospodárstve a na dedine a toto bol najvýraznejší doklad triednej nadržanosti dedinských boháčov.

V poslednom čase už sem-tam čítame zprávu, že niektoré JRD použilo s úspechom domáce suroviny ako stavivo. No zatiaľ sú to len pokusy odvážnych ľudových podnikateľov, ktorí vychádzajú z domácej tradície a ľudovej technológie. Z tejto tradície by však mali vychádzať aj naše výskumné ústavy stavebníctva a hľadať nové cesty, ako použiť miestne materiálové zdroje pri výstavbe aj väčších hospodárskych objektov pre naše roľnícke družstvá a ako zmodernizovať a zlepšiť ľudovú stavebnú technológiu pri spracovaní a použití týchto surovín. V NDR robia napr. úspešné pokusy stavať aj viacpodlažné domy z hlíny, pričom vychádzajú tiež z ľudovej technológie a skúseností pri stavbe z nabíjanej hlíny. Tento spôsob stavania z hlíny a aj ďalšie sú známe na celom južnom Slovensku, ba v celej Dunajskej kotline a všade na nížinách, kde je hlina hlavnou surovinou. A podobná je situácia aj s inými druhmi surovín, ako je slama, prútie, trstina atď., čo všetko ľud úspešne používal ako stavebný materiál v rozmanitom spracovaní a kombinovaní a čo by sa dalo istotne použiť aj teraz, najmä pri družstevnej výstavbe.

Podobná je situácia aj pri výstavbe obytných domkov. Pri dnešnom stavebnom ruchu na dedine vidíme, že náš roľník a robotník chce dobre a pekne bývať a na tento cieľ venuje mnoho energie, usilovnej práce a nákladu. A jednako, výsledok nebýva vždy tomu úmerný. Často aj preto, že stavebník nemá poruke

zodpovedný a vyhovujúci projekt. S obľubou sa dnes stavia tzv. „štvorcový“ dom, čiže dom so štvorcovým pôdorysom, namiesto starého dlhého gazdovského domu. Za dnešných kolektívnych výrobných foriem v poľnohospodárstve je toto zásadne správne. No horšie je, že často sa stavia podľa rozličných súkromných plánov, ktoré si stavebníci navzájom požičievajú, prípadne sami upravujú. Tieto plány sú často len mechanickými kópiami maloburžoázných meštiackych vilových stavieb alebo pôdorysné aj iné dispozície väčších domov bývalých dedinských boháčov, ktorí aj takto chceli zvýrazniť v dedinskom prostredí svoju zámožnosť a odlišnosť. Pritom sa najmenej hľadelo na účelnosť riešenia, čo konečne nebolo ani treba, veď mnohé miestnosti sa ani neobývali, boli to len „parádne“ izby. Takto vznikli na našich dedinách často celé ulice nových štvorcových domov, obyčajne s rovnakými pôdorysmi, s rovnako riešeným vchodom, manzardkami (zvyčajne nepotrebnými), čiže všetko je postavené podľa jedného projektu, ktorý sa sem nejako zatúlal.

Otvorene sa priznávame, že sme proti takejto uniformite štvorcových domov, ktoré sa stavajú bez akéhokoľvek ohľadu na regionálny charakter, na tvárnosť okolia a na urbanistické požiadavky. Okrem toho — a to je najzávažnejšie — na mnohých miestach ani kultúra bývania týmto veľmi nezískala. Až priveľmi často zisťujeme, že v novom štvorcovom dome sa obýva iba jedna suterénna miestnosť, ktorá je nízka a kde sa varí aj pre ľudí aj pre ošípané. Preto je tu stále dusno a nezdravo a tu sa zdržuje rodina celý deň a tu spávajú. Často vedľajšia suterénna miestnosť slúži za maštaľ, kým celý „vrch“, čiže prízemná časť domu s izbami a kuchyňou, je prázdny, neobývaný, hoci niekde už aj zariadený, inde zasa prázdny alebo sa používa ako skladište. Príčinu okrem iných okolností musíme hľadať predovšetkým v nevyhovujúcom projekte, v zlom riešení bytu; veľké izby nad suterénom sa nedajú riadne vykurovať alebo len veľmi nákladne, sú neútulné, neobývateľné. Hoci tu bola dobrá snaha stavebníka postaviť si pekný dom z „tvrdého“ materiálu, dosť priestranný byt, aby rodine nebolo tesno, toto sa nepodarilo. Majiteľ potom radšej zostáva v teplom suteréne, i keď je tu nezdravo. Pokrokom je, keď zostanú prázdne len izby a obýva aspoň kuchyňu.

Podobne je to aj s vnútorným zariadením domu, s nábytkom. Pokiaľ sa nové priestory zariaďujú, robí sa tak väčšinou kupovaným nábytkom. Tu najviac vidíme izby zariadené ako meštiacke spálne s dvoma posteľami vedľa seba, ktoré trčia doprostred izby a zbytočne tu zaberajú mnoho miesta a nášmu človeku tu celý deň prekážajú, zavadzajú. Preto radšej celý deň zostáva v kuchyni, ba často sa tam zariadi aj na spanie a spálňa je len na parádu. Je chybou, že do dedinských bytov predávame dnes zariadenie, ktoré z moderných mestských bytov všemožne sa usilujeme odstrániť.

Vcelku teda vidíme, že v technike ľudového staviteľstva nastal síce značný pokrok, ale v kultúre bývania sa to ešte primerane neprejavilo. Niekde môžeme

hovorí dokonca o kroku nazad, čiže ľudová architektúra a bytová kultúra sa nerozvíjajú rovnomerne; kultúra bývania zaostáva. Pravda, i keď toto konštatujeme, musíme si súčasne uvedomiť, že už aj v tomto je zárodok budúcej harmónie, že ide o stav prechodný, o jednu etapu vývinu. Je zákonným javom v ľudovej kultúre, že človek novotu uchopí najprv technicky a potom ju zvládne aj esteticky, výtvarne a spoločensky. To však neznamená, že sa má tento proces ponechať vo svojej živelnosti a že sa nemá usmerňovať a urýchľovať. Nazdávame sa, že nestačí len zaznamenávať, čo sa na dedine v ľudovom staviteľstve odohráva, ale že treba pomáhať. Je prvoradou úlohou našich výskumných ústavov architektúry zaoberať sa aj otázkami, ako bude vyzeráť v socialistickej spoločnosti bývanie na dedine, ako budú byty zariadené, technicky vybavené, a vôbec akým smerom sa má uberať výstavba dediny ako nového socialistickeho sídliska. Osvetové orgány čaká zasa povinnosť dvíhať kultúru bývania, poučovať ľud, ako nové a vskutku moderne vybavené byty obývať, ako jednotlivé miestnosti a ich technické vybavenie používať, ako ich udržiavať, aby to zodpovedalo už aj dnešným požiadavkám účelného a hygienického bývania, aby sa bytová kultúra zlepšovala rovnomerne so stúpajúcou životnou úrovňou pracujúcich ako jeden z jej najvýraznejších dokladov.

Pokladáme za potrebné aj touto cestou upozorniť na význam problematiky ľudového staviteľstva a na potrebu skúmať aj jej tradičné formy. Pritom sme si vedomí, že aj na tomto úseku ľudovej kultúry vzniká nová problematika, a to, ako za nových ekonomických podmienok narastá nová bytová kultúra na našej dedine a ako prispieva k budovaniu novej socialistickej ľudovej kultúry. I toto sú otázky nanajvýš aktuálne a zaujímavé a iste bude treba po odstupe času sa nimi zaoberať. Najbližšie monotematické číslo nášho časopisu, venované ľudovej architektúre, bude sa zaoberať v prvom rade týmito otázkami.

Ján Mjartan

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
1960 № 3

Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Боžена Филова и Вера Носальова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang VIII, 1960, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume VIII, 1960, No 3
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Année VIII, 1960 No 3. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník VIII, 1960, číslo 3. Vychádza štyri razy do roka
Vydalo Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavná redaktorka dr. Božena Filová
Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová
Toto číslo pripravil dr. Ján Mjartan
Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák
Jazyková redaktorka Klára Vloššáková
Technický redaktor Ondrej Betko
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—.
Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-15*01274

Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma poštový úrad i doručovateľ.